

16.02.2022

Група № 14

Мегей А.В.

Історія України

Урок № 22-23

Тема: 1920–1921 роки: від Варшавської угоди до утвердження більшовицького режиму в Україні

Мета уроку: розглянути зміст, характер і особливості політики радянської влади в Україні у цей період; розкрити зміст Варшавської угоди між Польщею і УНР; розглянути характер, головні події та підсумки радянсько-польської війни 1920р.; ознайомитися з головними подіями боротьби радянських військ з врангелівцями і махновцями; виховувати повагу до традицій боротьби за українську державність.

Хід уроку:

1. За яких обставин Польща розпочала захоплення українських земель?

Наприкінці 1919 р. Польща, маючи серйозну підтримку з боку Антанти, продовжувала створення своєї держави «від моря до моря». Вона нарощувала військовий потенціал, спираючись на допомогу США, Англії та Франції, і навесні 1920 р. створила одну з найбільших армій у Європі, що нараховувала 738 тис. чол. Вона захопила значну частину Білорусії і українські землі до річок Збруч і Горинь.

Радянська Росія в цей час вела виснажливу боротьбу з білогвардійськими військами і не могла протидіяти полякам. Тому її уряд неодноразово звертався з пропозиціями до Польщі розпочати переговори, однак ці звернення залишалися без відповіді.

Водночас з активізацією дій польських збройних формувань, на українській території точилися запеклі бої військ УНР, які здійснювали

Перший зимовий похід по тилах Червоної армії (6 грудня 1919-6 травня 1920). В лютому 1920 р. вони форсували Дніпро в районі Золотоноші і розгорнули бої за Липовець, Умань, Черкаси, Канів, Смілу, Балту та інші міста України. Петлюрівці нищили радянські гарнізони, комунікації, органи радянської влади. Згодом, за наказом Головного отамана, загони УНР почали пробиватися на захід у Польщу.

С.Петлюра прагнув скористатися ускладненням відносин між Польщею і радянською Росією. Він, граючи на їхніх протиріччях, шукав можливості отримати шанс на збереження УНР. Головний отаман відправив до Варшави дипломатичну місію, яка мала розпочати переговори з польською стороною про створення єдиного антибільшовицького фронту. Переговори проводилися в декілька етапів і були дуже складними для української сторони, бо поляки всіляко використовували скрутне становище УНР і вимагали постійних поступок з боку С.Петлюри.

21 квітня 1920 р. обидві сторони підписали загальну і торгівельно-економічну конвенцію, за якою польський уряд визнавав незалежність УНР. Конвенція визначила нові польсько-українські кордони. Під польську владу відійшли Галичина, Західна Волинь, частина Полісся, Лемківщина, Холмщина, Підляшшя і Посяння. 24 квітня 1920 р. було укладено військову конвенцію, яка передбачала початок спільних польсько-українських воєнних дій проти більшовицьких військ на території України. Окрім того, С.Петлюра погодився на період воєнних дій підпорядкувати збройні сили УНР польському командуванню.

Зрештою, усі ці три конвенції склали **Варшавську угоду між УНР і Польщею**, яка передувала радянсько-польській війні 1920 р. Значна кількість українських політиків засудила підписану С.Петлюрою угоду, вбачаючи у ній домінування інтересів поляків. Зокрема, М. Грушевський, О.Жуковський, М. Шаповал та інші лідери українського національного руху визнали Варшавську угоду юридично неправомочним актом.

С.Петлюра

Ю.Пілсудський

Радянсько-польська війна і Україна. Розгром військ Врангеля і загонів Махна (квітень 1920 – 1921 рр.)

ПРИЧИНИ ВІЙНИ

Прагнення лідерів відродженої Польської держави відновити Річ Посполиту в межах кордонів 1772 р.	Неприйняття лідерами Відродженої Польщі комуністичних ідей	Прагнення країн Антанти створити «санітарний кордон» навколо радянських республік, підтримка агресивних устремлень Польщі	Прагнення лідерів радянської Росії і Комінтерну «розпалити пожежу» світової революції	Прагнення радянських лідерів відновити контроль над землями, що входили до складу Російської імперії, боротьба за вплив над Східною Європою
--	--	---	---	---

МЕТА

ПОЛЬЩА	РАДЯНСЬКА РОСІЯ	УНР
Відновити Польщу в межах кордонів 1772 р. Перетворити Польщу в регіонального лідера, набути статусу великої держави	«Розпалити пожежу» світової революції, розгромити основних збройних противників	Звільнити Україну від більшовицької окупації

Хронологія подій радянсько-польської війни

Дата	Подія
25 квітня 1920 р.	Початок наступу польських і українських військ
6 травня 1920 р.	Вступ польських і українських військ у Київ

Переважна більшість населення зі страхом поставилося до розгортання бойових дій в ході радянсько-польської війни та приходу поляків разом з петлюрівцями в українські землі. Участь у війні військ УНР розцінювалась як прагнення С.Петлюри будь-якою ціною повернути собі владу в Україні.

Утримання польських окупаційних військ стало важким тягарем для українського населення. Формально, за угодою, прихід поляків виглядав як допомога українцям у визволенні їх земель від більшовиків. Насправді відбулася польська окупація України.

З перших днів перебування в Україні поляки почали вивозити промислове обладнання, різну продукцію та сировину. По всій українській території були розгорнуті грабежі, репресії, єврейські погроми. Все це викликало опір українського населення і збройні виступи проти поляків. Ю.Пілсудській направляв проти повстанців регулярні війська, які жорстоко розправилися з місцевим населенням. Масові розстріли повсталих селян поляки здійснювали в Дубно, Рівному, Старокостянтинові та інших містах.

Радянське керівництво переправило на польський фронт найбільш боєздатні частини. 5 червня 1920 р. Червона армія перейшла у контрнаступ. У результаті для поляків виникла загроза оточення і вони вимушені були відступити. Через два дні більшовики оволоділи Житомиром і Бердичевом, **а 12 червня - увійшли в Київ.**

Поступово війська поляків почала охоплювати паніка, їх відступ з України все більше ставав подібним на втечу. Польща опинилася перед загрозою повного краху. Радянське керівництво було настільки впевнено у своїй перемозі, що вирішило наступати на Варшаву тільки силами Західного фронту, а частини Південно-Західного - направило на Львів, сподіваючись підняти соціалістичну революцію в західноукраїнських землях.

Ю.Пілсудський звернувся за допомогою до Антанти. Верховна рада Антанти 4 липня 1920 р. направила ноту радянському уряду з пропозицією розпочати переговори між Росією і Польщею.

У разі відмови більшовиків Антанта залишала за собою право надати Польщі будь-яку допомогу. Радянське керівництво дало згоду на переговори, але водночас віддало наказ своїм військам форсувати наступ на Варшаву.

Більшовики були захоплені ідеями світової революції. Вони розглядали польські землі як плацдарм свого проникнення у Західну Європу.

У Східній Галичині у серпні було проголошено **Галицьку соціалістичну радянську республіку** на чолі з Галревкомом, головою якого став більшовик В.Затонський. Водночас, у Сколівському повіті комуністи підняли проти поляків повстання і створили Бойківську радянську республіку. Західноукраїнське населення розглядало утворення регіональних радянських республік як форму протесту проти свавілля поляків. Водночас населення Західної України виявилось байдужим до соціалістичної революції і сподівання більшовиків на її розгортання не виправдалися. Радянські війська не змогли захопити Львів. Зазнавши великих втрат, вони загальмували своє просування.

Наступ радянських військ і на Варшаву поступово почав згасати (все більш відчутною ставала втома, втрати живої сили, нестача боєприпасів). Загроза знову підпасти під залежність від Росії згуртувала поляків. Вони зупинили більшовиків під Варшавою в районі приміської фортеці Модлін і перейшли у контрнаступ, завдавши нищівної поразки Червоній армії. Проте розвинути свій успіх поляки не змогли. Вичерпаними виявилися наступальні можливості і радянської Росії.

У серпні 1920 р. обидві сторони розпочали у Мінську переговори про перемир'я. За цих умов війська УНР вирішили продовжувати боротьбу проти радянських військ самостійно. Проте, Червона армія використавши перемир'я перегрупувала свої сили і у листопаді 1920 р. вибила петлюрівців з України на територію Польщі.

Мирні переговори розпочаті між воюючими сторонами у Мінську були перенесені на початку вересня 1920 р. до Риги і тривали там аж до весни 1921 р.

Зрештою, **18 березня 1921 р. Польща з одного боку і РСФРР та УСРР з іншого підписали Ризький мир.** За його умовами обидві сторони зобов'язувалися припинити воєнні дії. Окрім того, договір анулював Варшавську угоду між Польщею і УНР, та встановив нові кордони, за якими Західна Україна і Західна Білорусія входили до складу Польщі.

Підписання польсько-радянського мирного договору. Рига, 1921 р.

Під час цієї війни УНР, згідно Варшавської угоди, повністю втратила суверенітет. Діючи від імені УНР, С.Петлюра відмовлявся від ідеї соборності українських земель і визнав цілковиту залежність від Польщі.

Катастрофа під Варшавою поклала край усім планам радянських керівників. Мир було укладено без перегляду лінії розмежування сил, що фактично склалася перед цією війною. Лінія розмежування стала державним кордоном. Радянська Росія і УСРР (як перед війною — й УНР) відмовилися від претензій на Західну Україну, що залишилася у межах Польщі.

Остаточне утвердження радянської влади.

Чим завершився розгром денікінських армій?

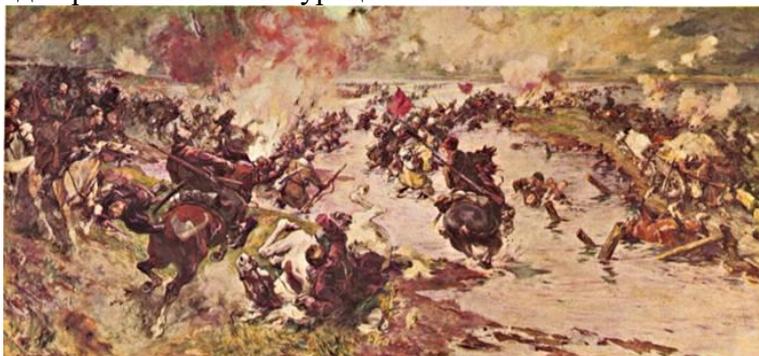
Залишки розгромлених денікінських військ в Криму очолив генерал П.Врангель, під керівництвом якого опинилося понад 30 тис. білогвардійців. П.Врангель уважно стежив за

подіями на радянсько-польському фронті. Як тільки в червні 1920 р. Червона армія перейшла в контрнаступ і втягнулась в масштабні бої проти поляків і петлюрівців, білогвардійці вийшли з Криму і почали просуватися на Донбас. Але через недостатність сил наступ врангелівців загальмувався наприкінці червня на лінії Херсон-Нікополь-Бердянськ. Проте Антанта, яка підтримувала Врангеля, намагаючись полегшити становище відступаючих польських військ на Заході України, змусила білогвардійців розпочати новий наступ. І тоді у середині серпня вони кинули у бій свої останні резерви. Було захоплено Олександрівськ, Синельникове, але на підході до Катеринослава армія білогвардійців зупинилась.

За умов нестачі вояків П.Врангель вирішив діяти спільно з петлюрівцями і у серпні 1920 р. розпочав переговори з урядом УНР. Він змушений був враховувати той факт, що половину його армії склали вихідці з України, і визнати за Україною право самостійно вирішувати свою долю. Це була принципово нова позиція білого руху в українському питанні, що обумовлювалася потребами спільної боротьби проти більшовицького режиму. Для УНР договір з білогвардійцями мав компенсувати втрачених восени 1920 р. польських союзників, які почали переговори з радянським керівництвом.

Пошук союзників здійснював не тільки П.Врангель, а й більшовики. Наприкінці вересня вони уклали угоду з махновцями про спільні дії проти білогвардійців. Радянський уряд пообіцяв Н.Махно все, чого той хотів: надати Гуляйпольському району автономії; дозволити пропаганду анархістських ідей; звільнити з радянських в'язниць заарештованих махновців та анархістів; забезпечити повстанців зброєю і боеприпасами та ін.

На цих умовах Н.Махно розгорнув активну боротьбу проти П.Врангеля. У жовтні врангелівці попали в кліщі у Північній Таврії, але їм вдалося з великими втратами вирватися і відійти назад в Крим, під захист Турецького валу. Війська П.Врангеля перетворили його в неприступну лінію оборони по всьому Перекопському перешийку. Радянські війська почали ретельно готуватися до штурму. Маючи семикратну перевагу в людях, вони вирішили атакувати кримські укріплення у двох напрямках – у бірді через Сиваш і на Турецький вал.

Перехід Червоної армії через Сиваш. З картини М. Самокиша

Штурм Перекопу розпочався 7 листопада 1920 р. і тривав п'ять днів. Зрештою, ціною величезних жертв (тілами було завалено рів глибиною до десяти метрів) радянські війська вдерлися до Криму, де зупинити їх П.Врангель вже не міг. 13 листопада білогвардійців вибили із Сімферополя, згодом Червона армія захопила Феодосію, Севастополь, Керч та інші міста. 17 листопада Крим повністю став радянським.

Проте більшовики, встановивши свою владу в Криму, відразу розгорнули підготовку до масштабних репресій.

Повстанські рухи, поразка українського визвольного руху України.

Соціально-економічна криза, що охопила республіку на початку 20-х років склала серйозну небезпеку для більшовиків. Влада здійснила спробу розв'язати продовольче питання шляхом продрозкладки. Реквізиція хліба у селян здійснювалася із залученням військ. Але це був ризикований шлях, оскільки Червона армія складалася на 77% з селян. Окрім того, така політика ставила під сумнів усі попередні досягнення комуністів.

У відповідь на насильницькі методи з боку держави, селянство знову взялося за зброю. На території України розгорнулася активна партизанська боротьба селян, незадоволених радянською владою. На початку 1921 р. у складі повстанських загонів діяло близько 40 тис. чол. У лютому того ж року в Україні було зафіксовано 118 повстань. Повстанським рухом були охоплені райони Поділля, Київщини, Катеринославщини та Полтавщини. Проти «воєнного комунізму» виступили і робітники. На підприємствах Харкова, Києва, Одеси й інших міст спалахнули страйки, де поряд з економічними гаслами були й політичні - антибільшовицького

спрямування. На Півдні та частині Лівобережжя повстанці діяли під анархо-комуністичними гаслами, закликаючи населення підтримувати ради, але без більшовиків. На решті української території боротьба розгорталася під націоналістичними прапорами.

Після підписання Ризького миру війська УНР, які опинились на території Польщі, за наказом Ю. Пілсудського були інтерновані у спеціальні табори. Але українські вояки не впали у відчай, вони таємно від польської влади створювали загони добровольців, які склали Повстанську армію. Вони сподівалися приєднати до неї всі антирадянські сили в Україні.

У жовтні 1921 р. керівництво Повстанської армії розробило план допомоги партизанському рухові в Україні. Так визріла ідея проведення Другого зимового походу, стратегічним завданням якого було підняття всенародного повстання і повалення більшовицького режиму в Україні.

Другий зимовий похід розпочався в листопаді 1921 р. Загони Повстанської армії

перейшли польсько-український кордон і пройшлися з боями по більшовицьких тилах. Але очікуваного результату ця акція не дала. Українське селянство було втомлене нескінченною боротьбою з різними політичними режимами і виявилось нездатним до організованої довготривалої боротьби. Сама ж Повстанська армія поступалася радянським військам чисельністю, озброєнням і технічним забезпеченням. Наприкінці листопада загони повстанців були розбиті більшовиками на Житомирщині і тільки невеличкому загону на чолі з Ю.Тютюнником пощастило прорватися на територію Польщі. Українські вояки намагалися організувати нові рейди в Україну, але після протесту радянського уряду польське керівництво наказало повстанцям згорнути подібні акції.

Генерал Ю.Тютюнник

Отже, національно-визвольні змагання в Україні завершилися поразкою. На більшій частині українських земель була встановлена радянська влада. Бої на території України, що тривали майже без перерви від середини 1914 р., нарешті припинилися.

✚ Поразка Української революції і визвольних змагань.

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ

- Низький рівень національної самосвідомості українців і, як наслідок, слабка соціальна база визвольного руху. Українську революцію очолила українська інтелігенція, яка розраховувала на підтримку селян. Інтелігенція була нечисленною, а селянство — політично несвідоме, неосвічене, неорганізоване, розпорошене. Робітники, підприємці, поміщики в більшості своїй не підтримали ідею незалежності України
- Відсутність єдності в діях українських національних сил, які не пішли на компроміс в ім'я загальнонаціональних інтересів. УЦР була усунута шляхом перевороту П. Скоропадського; влада гетьмана була повалена в результаті повстання, організованого Директорією УНР; українські комуністи визнавали лише радянську форму правління; не було єдності між УНР і ЗУНР
- Несприятлива міжнародна ситуація, відсутність зовнішньої підтримки. Боротьбу проти української революції вели набагато могутніші зовнішні сили

Українська державність Грудень 1919рр. – листопад 1921

Рекомендовані відео для перегляду:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=SXTaYeh-gsU&list=PLH1iFGL1sy5gnSNsPQs0UMav5LxLuSzFx&index=35>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=CwYc9TuHDlk>

Питання для самоперевірки

1. Пригадайте мирний договір УНР в Брест-Литовську. Порівняйте його умови та умови Ризького мирного договору 1921 р. (письмово)

Домашнє завдання

1. Опрацювати конспект
2. Дати відповідь на питання для самоперевірки

Виконані завдання відправте мені на електронну пошту anastasiamegei@ukr.net. У темі листа вказати ПІБ, номер групи, номер уроку і дату.